

Anlam

Anlamsızlık Anlamı

İnsanların hakim kültürden kaçmak için buldukları yollardan biri geçmişe yolculuk etmek. Herhalde her kültürde böyle, günün sadece bozulmuşluk ve ahlak-sızlık getirdiğini gözleyince nereye gitsin adam?

Çoğunluğumuzun hayatın kendisini görünce kaçacak bir yerlere ihtiyacı oluyor. İnsanın kendinde gördüğü *potansiyel* ile, etrafının sundukları arasında uçurum varsa, bu uçuruma edebiyat da, tarih de, bilim de sığabilir. Kültür o uçurumda geliyor.

O uçurumu nasıl doldurduğu, yani kendisiyle çevresi arasına nasıl köprüler veya duvarlar yaptığı, ağaçlar diktiği, kişinin nasılımı belirliyor. Kimisinde bu uçurum ufak, kimisinde büyük.

Dolmazsa ne olur? İnsanın o boşluğa bakıp, sağlıklı kalması mümkün değil. Teselli bulmak zorunda, göğe bakıp, yere bakıp, kendine bakıp, aralarında yaşadığı insanlara bakıp, bunların hepsine bir anlam vermek zorunda. *Anlamsızlık* bile bu seviyede bir anlam. *Bunların hiçbirinin anlamı yok* demek bile, bir anlam atfetmek oluyor: Anlamsızlık anlamı.

Anlaşılmadığı Anlamamak

Anlaşılmamanın asıl zor tarafı anlaşıldığını anlamak. Anlaşıldığını anlamak için de muhatabının anladığını anlaması lazım. Ben birine bir şey anlatacağım, o anlayacak, anladığını da anlayacak, sonra o anladığını anlatacak, sonra ben onun anlattığından anladığını anlayacağım. Bu gerçekten zor iş. Anlaşılmamaktan şikayet edene şaşmamak lazım.

Bizde geri bildirim adeti pek yok. Eseri eleştirmek adeti. İnsanlar *sevdim* diyor ve bırakıyor. *Like* veya *dislike*. O kadar. *Şu kısmını sevdim, bu kısmı zayıf, bu tarafı geliştirilebilir* yok.

Zorun zoru zaten bu. Okurdan bunu beklemek haksızlık. Yalapşap da olsa okumaya zor imkan bulmuş birine, *bir de eksikliğini fazlasına söylesen* demek.

Anlaşmak

İnsanın tarihi boyunca geliştirebildiği tek objektif ölçü *sayı*. Bir şeyi sayıya dökemiyorsanız, değişik derecelerde öznel oluyorsunuz. Günlük hayatın dışındaki konularda her insanın, bir papağan değilse ve azıcık kafası çalışıyorsa, kendine ait bir dili var.

İnsanların birbirini anlayabilmesi hayatlarındaki benzerlikle alakalı. Senin yaşadıklarını ne ölçüde yaşamışsam, veya benzer durumları ne kadar tecrübe etmişsem, o kadar anlayabiliyorum. Anlıyormuş gibi yapmak veya gavurun *lip service* dediği cinsten *adet üzere anlıyormuş gibi yapmak* değil, anlamak.

Burada bir paradoks var, *beni kimse anlamıyor* diyerek kendinizi başkalarına anlatabilirsiniz, *seni kimsenin anlamadığını anlayabiliyorum, çünkü beni de kimse anlamıyor*. Bu bir paradoks değil, çaresizlerin anlaşması.

İnsan erken yaşlarda anlaşmanın *normal*, anlaşmamanın *anormal* olduğunu düşünüyor, ben öyle düşünüyordum, o zamanlar insanların beni anlamayıpma üzülürdüm. Sonra baktım, aslında asıl *mucize* farklı iki organizmanın bir kağıt parçasındaki şekillere, bir resme veya havadaki titreşimlere maruz kalıp, aynı veya benzer şekilde düşünmeleri. Beni anlayan yok diye üzölmeyi bıraktım, şimdi birisi, hasbelkader beni anladığında hayret ediyorum.

Gayretimi hayretim yönünde geliştirmeye çalışıyorum, bunun *üç kere usta* Hermes'in bir volkanın üstündeki sandalyesinin bacakları gibi üç dayanağının, insanların anlayabilmek, kendini anlayabilmek ve kendini beyan edebilmek olduğuna inanıyorum. Anlaşılmamak, anlamamak, kendini araştırmamak zor değil; zor olan bunların tersi. Anlaşılr yazmak, anlayabilecek kadar ilgi, kendine sabır.

Dillerin Denklığı

Guy Deutscher'in *Through the Language Glass* (Lisanın Camından) kitabını okuyorum. Beşinci bölümde dillerin birbirlerinden daha karmaşık olup olmadığı sorusunun dilbilimcilerce pek de araştırılmadan cevaplandırıldığını anlatıyor.

Dilde *karmaşıklık* ne demek? Almanca'nın isim çekimleri İngilizce'nin isim çekimlerinden daha zordur. Mesela bazı kelimeler -n eki ile, bazıları -s eki ile çoğul yapılır. Genel kanaat morfolojideki (kelime yapısındaki değişim, sarf) zorluğun cümledeki sözdiziminde (nahiv, syntax) kolaylığa işaret ettiği yönünde ancak kelimelerin türlü türlü çoğul yapılması dilin diğer taraflarında bir kolaylık getirmez. Almanca'nın çoğul eklerindeki karmaşıklık yarattığı zorlukla kalır.

Dillerin enformasyon aktarma araçları olduğu doğru, ancak bir yandan da fazlasıyla tekrar içeren yapılar. Misalen Türkçe'de cümledeki sözdiziminin enformasyona hemen hemen bir etkisi yok, *Ali kitabı Ayşe'ye verdi* cümlesindeki kelimeleri ne şekilde dizerseniz dizin anlam eksilmez. İngilizce *John gave Jane the book* ise tamamen sözdizimine bağlı, kelimelerin yeri değiştiğinde anlamın tamamen değiştiği bir cümle. Bununla beraber Türkçe'nin de normal bir sözdizimi var, *Ayşe'ye verdi Ali kitabı* dediğimizde anlam değişmiyorsa da cümle beklenen

sirasından şaşıyor. Sözdizimi Türkçe’de (ve diğer karmaşık morfolojili dillerde) de önemli ve enformasyona bir katkısı olmadığı halde yaşamaya devam ediyor.

Deutscher dildeki karmaşıklığın konuşulan çevre genişledikçe azaldığından bahsediyor. Altıbin sene önce Ukrayna ve Anadolu’da konuşulduğu düşünülen ve bugünkü (Bask hariç) Avrupa dilleri, Sanskrit, Urdu ve Farsça’nın atası olan Ön-Hint-Avrupa dilinin (Proto Indo-European) sekiz farklı isim hali, üç değişik isim cinsiyeti (eril, dişil, nötr) ve türlü çeşit morfolojik yapılarıyla bugünkü torunlarının hepsinden daha karmaşık olduğunu söylüyor.

Bu konuda ezberden verilmiş *bütün diller aynı derecede karmaşıktır* cevabından dolayı çalışmaların az olduğunu ve yeni yeni başladığını anlatıyor. Hitit ve Akad dillerinden verdiği örnekler, o zamanki dillerin yan cümle yapılarına sahip olmadığını, *Ali evinden getirdiği yemeği yedi* demek yerine *Ali evinden yemek getirdi ve Ali yemeği yedi* şeklinde ifade ettiklerini ve modern kulaklara fazlasıyla tekrarlı gelen ifadelerin bu eski dillerde yan cümle yapılarının zayıflığından kaynaklandığını anlatıyor.

En sonunda bir dipnotla verdiği Piraha örneği ise son zamanların meşhur bir örneği. Chomsky’nin dilbilimdeki herhalde tek somut önermesi dillerin özyinelemeli (recursive) yapılar içermesidir. Misalen *Ayşe resmi gördü* cümlesini *Ali Ayşe’nin gösterdiği resmi gördü*, *Ahmet Ali’ye Ayşe’nin gösterdiği resmi gördüğünü anladı* diye devam eden *cümle içinde cümle* yapıları kurulabildiğini söyler.¹

Amazonlar’da geçen beş yıl içinde bulunan Piraha dilinin bu şekilde *özyinelemeli* sözdizimi taşımadığı iddia ediliyor. Bu da diller hakkında *hepsi karmaşıktır* tezinin sağlam bir tez olmadığına başka bir örnek olabilir. Piraha hakkında başka kaynaklardan gelen ve bu basitlik tezini yalanlayan bilgiler de okudum ancak yukarıdaki Hitit ve Akad örneklerinden de benzer bir kanaat oluşabilir.²

Bir ayna olarak dil onu yaşatan toplumun hayatı ne ölçüde karmaşıkrsa, herhalde o kadar karmaşık olabilir. Bilhassa yazıyla tanışmamış insanlardan, hiç tanışmadıkları kavramlara karşılık bulmalarını bekleyemezsiniz. Dillerin arasında ifade gücü farkı olması, o dilleri konuşan insanların arasındaki bir derecelendirmeyi ilham ettiği için ayıp ve ırkçı görünüyor. Bununla beraber yetersiz olana yetersiz diyemezseniz, ona gelişme yolunu da gösteremezsiniz. Irklar arasında *dil öğrenme farkı* olduğuna inanmıyorum ama diller arasında hayatı doğru ifade etme farkı mevcut.

¹Teknik olarak böyle değil, Chomsky Flamanca’nın *parantez fillerinden* örnek veriyor ama bu yazının çapı açısından bu örnek sanırım yeterli.

²Gerçi ince elersek Chomsky başka bir şey söylüyor, *bir Piraha bebeği alıp, Almanlar arasında yetiştirirsen anadili gibi Almanca konuşabilir* diyor. Buradan dillere dair bir tez çıkmaz ama nedense Chomsky’nin söylediği *tüm insan dilleri Bağlam-Bağımsız Gramerlerin (Context Free Grammar) üzerinde gramerlere sahiptir* şeklinde anlaşılıyor.

Kanser olarak İnsan

İnsanların hiyerarşik organizmalarda ortalarda bir yerde olduğunu düşünüyorum. İnsan daha büyük bir organizmanın parçası. Tüm dünyanın tek bir hücre olduğu bir organizmanın parçası.

Bu hayli kolektivist bir laf. Daha önce söylendiği kesin. İnsanları bedenın uzuvlarına benzeten analogiler, işte bazılarına beyin, bazılarına el, bazılarına *ayak takımı* rolü biçen analogilerin devri kapanmış olmalı. Bu ne?

İnsanlara biçilmiş bir rolden bahsetmiyorum. Kimileri kendilerine *beyin* rolünü uygun görüyor olabilir ama kafamdaki resim daha çok merkezsiz bir hücre topluluğu gibi. Burada bazı odak noktaları var, gücün toplandığı, bilginin, ekonomik imkanın toplandığı odak noktaları mevcut. Ancak bu odak noktaları bedenın organları gibi daimi değil, sadece fonksiyonlarından dolayı, geçici olarak oradalar. Binlerce yıldır hala *beyin* olan bir aile yok, insanın kabiliyetleri, bilgiyi, görgüyü, ekonomik becerileri, siyasi düzenleri oluşturma ve çevresine aktarma hızı buna uygun değil evvela.

Bu tanımadığımız cinsten bir organizma. Bu organizmayı yaşatan sadece insan değil, ancak insanın buradaki rolü fazlasıyla kuvvetleniyor. Neredeyse bir kanser gibi, ürememesi gerektiğini unutmış hücreler gibi yayılan bir kanser. Gezegenin bir kanseri varsa, insan cinsi o oluyor herhalde.

Bu kanser tüm organizmayı esir aldığında ne olacak? Gördüğümüz kanserler, kendi başlarına yaşama şansı olmayan organizmalar. Bulundukları beden artık yaşayamaz hale geldiğinde, onlar da onunla beraber ölüyor (olmalı.) İnsan bir kanser gibi davranıyorsa, bulunduğu organizma öldüğünde, onun da öleceğini kabul edebilir miyiz?

Bundan emin değilim. İnsanın gidişatı, kendini organizmanın diğer kısımlarından soyutlamaya doğru ve bu gücünü belki de müstakil bir organizma oluşturmak için kullanacak. Makinalar ve insanlar, dünyanın geri kalanından uzakta bir ekoloji oluşturmaya çalışacak.

Organizmanın bize sağladığı, diğer üyelerine, bakterilere, çiçeklere ve hayvanlara sağladığından daha fazlası değil. Ancak insan hakiki olarak veya uydurduğu sebeplerle, bu organizmadan normalden fazla pay istiyor ve alıyor. Tarih ve medeniyetin anlattığı bu. Geldiğimiz yerde, artık insanın kendi kendine yetme projeleri mevcut. Uzaya insan göndermeye çalışıyor, başka gezegenler bulup, oralara atlamayı hayal ediyor, doğal dışı yollardan enerji üretmeye çalışıyor.

Ancak bir organizma bilinci yok. Henüz yok. Belki olacak. Belki kanser, artık müstakil yaşayabilecek hale gelip, gövdeden ayrılmayı tercih edecek ancak alışkanlıkları buna pek de izin verecek gibi durmuyor. Organizmanın sağladığı enerjiyi bedavadan kullanmaya alışmışız çünkü. Onun gibisini bulmamız zor. Hep-sini baştan üretmek de, muhtemelen insanın boyunu aşan bir amaç.

İkisinden sadece birini yaşatmak imkanı olsa, hangisini yaşatırsınız? Kanseri mi, bağlandığı gövdeyi mi? Hekimler bu konuda fazla düşünmez, cevapları nettir.

Peki kanser insanlığın tamamıysa ne yaparsınız?

İnsanlığın yok olması, ölümün bile ölmesi demek. Bugün, Amerikayı Avrupalılardan önce keşfeden Mongoloidlerden önce keşfeden zencilere dair bir haber okudum. Doğu Afrika'da yaşayan insanlara benzer insanlar bulunmuş Amazon ormanlarında, 12.000 sene öncesinden. Bu insanların diğer akrabaları Avustralya yerlileri haline gelmişler.

Bu gibi haberleri okudukça, eski zamanlara dair bildiğimiz ne kadar az şey olduğunu düşünürüm. Tarihte, sanırım 500.000.000 yıl önce veya ona benzer eski bir zamanda şimdikine benzer ani bir ısınma tesbit ediliyor jeolojik olarak. Çok kısa bir zaman diliminde, atmosferdeki CO miktarı artıyor. Okuduğumda *o zamanlar da şimdikine benzer bir medeniyet olsa, mesela, bunu nasıl tesbit edebildik?* diye düşündüm.

10-20bin yıl geriye kadar gidebiliyor arkeologlar, ancak 500.000.000 yıl önceki bir medeniyetten bu zamana ne kalmış olabilir? İçinde bulunduğumuz dünyadaki hiçbir şey o kadar dayanmaz. 10.000 yıl bile dayanmaz da, 500.000.000?

Kendisinden önceki zamandan haberi yok insanın. Ne olacağını da bilmiyor. Umutsuzluk aşlamak istemem ama geçmişi ve geleceği düşündükçe bende tuhaf bir heyecan atmaya başlıyor. Hepsi *hikaye* gibi geliyor, heyecanla seyredilsin diye oluşturulmuş bir hikaye. Sonra hikayenin gayriciddi bir söz olduğunu düşünüp, daha ciddi bir *bahane* arıyorum. İnsanların hayatı ciddiye almaları gerek, ondan başka bir şeyleri yok, ancak bir insanın hayatının çok da ciddi olduğu manasına gelmiyor tabii. Özde bir ciddiyet yok. O kadar korkunç veya şaşılacak bir durum değil.

Belki bu sebeple hayat hakkında söylenenlerin hepsi yarım. Ne olduğunu bilmiyoruz. Hangi seviyede anlayacağımızı da bilmiyoruz. İnanıyoruz, ancak bu bilgiyle aynı şey değil. Allah'ın bilgisine erişen insanın *O* olması gerek. O olduğundaysa, ondan başka bir şey olamaz. O halde hem insan kalıp, hem o bilgiye nasıl vasil olacağız?